

STREDOVEKÝ HRÁDOK V DIVINKE A DIVINE¹

M I C H A L H O L E Š Č Á K – A N D R E A S L A N Á

Medieval Stronghold in Divinka and Divina. Article focuses on the archaeological excavations of a stronghold situated on the border of cadastral areas of the villages Divina and Divinka, conducted by the authors of the paper in two summer seasons of 2018 and 2019. The site is situated on a conical hill with a two-tiered platform, on the top of which stood probably a wooden tower-like structure, protected by three lines of fortifications. A rampart was built at the foot of this castle, from which a wooden-clay structure has been preserved. At the edge of the main plateau was a second wooden-clay rampart reinforced with stone, which succumbed to fire. The last line of the fortification was a palisade, which protected the tower-like building. Based on a radiocarbon analysis supported by archaeological material, ceramics and arrowheads, it is possible to date the construction of the stronghold to the final quarter of the 13th century. Written reports on the construction of the site are non-existent. Based on the territorial ownership of the area, it can be assumed that it took place under the responsibility of the ancestors of the Balaša family, Biter, his brother Petr and his heirs. The fortification either served as the estate of the administrator of the valley of the stream Divina, or as a checkpoint on the Váh road or its branch. The demise of the locality, which lasted only a short time due to the compactness of the material, can be connected most probably with the territorial ambitions of Matthew III Csák of Trenčín, after which the process of restoration no longer took place and the newly created village Divina began to grow under the researched hill.

Keywords: Northwestern Slovakia, Medieval Period, stronghold, arrowheads, pottery, fortification, radiocarbon dating.

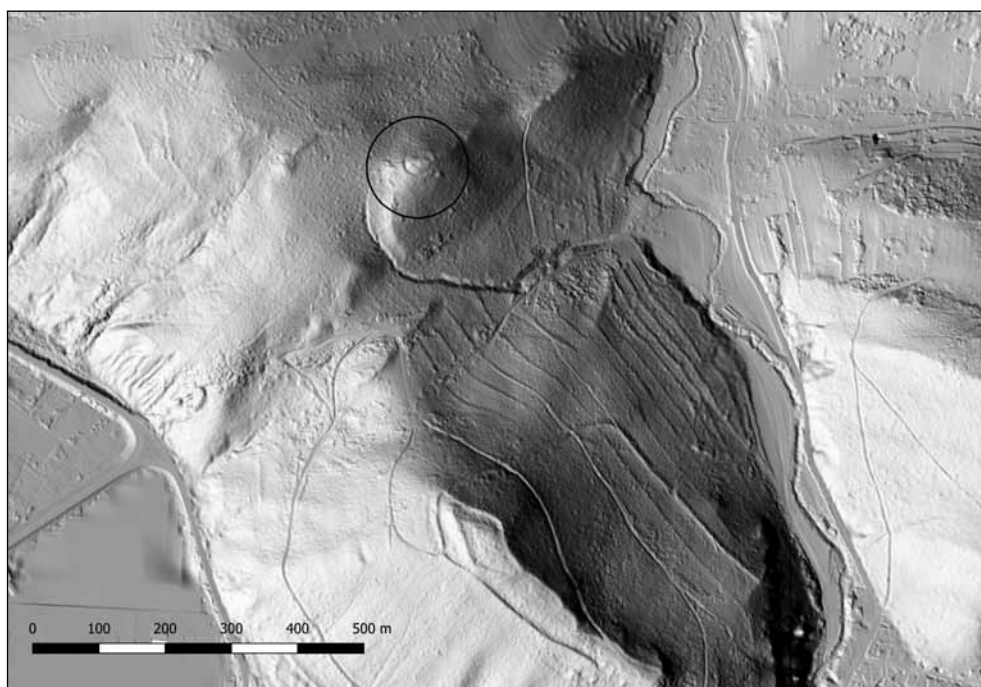
ÚVOD

Skúmaná poloha Hradisko sa nachádza v katastri obce Divinka okolo kóty 508,2 m vo východnej časti pohoria Javorníkov, nad rovnomenným potokom Divinka na zalesnenom vršku výrazne odčlenenom od okolia. Na tomto vrchu je situované stredoveké opevnenie. V odborných príspevkoch bol v minulosti hrádok umiestňovaný do katastra obce Divina (Beňko 1985, 9; Malec 2010, 122; Moravčík 1991, 14; Petrovský-Šichman 1964, 71). V súvislosti s aktuálnym výskumom hrádka sa jeho presnejšou lokalizáciou zistilo, že podstatná časť telesa vrchu Hradisko, a tým aj stredoveký hrádok leží v katastri obce Divinka, pričom jeho severná hrana tvorí chotárnu hranicu.

Okolie skúmanej lokality bolo osídlené od paleolitu, s ojedinelými nálezmi aj z neolitu a eneolitu (Slaná 2018, 43, 44), obdobia lužickej (Fusek/Holeščák 2018) a púchovskej (Stanková 2013) kultúry, ako aj vo včasnostredovekom období, okrem iného najmä na blízkom Veľkom vrchu (Fusek/Holeščák 2019). Skúmaná lokalita v Divinke na vrchu Hradisko patrí do skupiny drevozemných hrádok, ktoré sa odlišujú od kamenných hradov minimálnym zastúpením murovanej architektúry (Ruttkay 1992, 256, 257). A. Habovštiak pod týmto typom fortifikácie rozumie menšie lokality umiestnené na

prirodzenom terénnom vyvýšení s drevozemným opevnením s maximálnym rozmerom 10–40 m (Habovštiak 1972), čomu zodpovedá aj hrádok na lokalite Hradisko. Podľa klasifikácie F. Jašša spadá lokalita do skupina hrádok bez umelého navýšenia na prirodzených vyvýšeninách (Jaššo 2007, 136, 137). Po prvýkrát bola táto lokalita v odbornej literatúre opísaná A. Petrovským-Šichmanom, ktorý tu realizoval terénny prieskum v roku 1947, ako malé, pozdnohradištne opevnenie bez trvalého osídlenia, ktoré chránilo prístup na Veľký vrch (Petrovský-Šichman 1964, 71). Prvá sondáž bola na lokalite vykonaná v roku 1982 pracovníkmi Považského múzea v Žiline s kolegami z AÚ ČSAV (Moravčík 1991). Identifikovali malú hornú plošinu s dvoma valovými opevneniami, jedným nevýrazným na okraji vrcholovej plošiny a druhým sledujúcim päť kót. Sondy vykopali na viacerých miestach hornej plošiny a v priekope za dolným valom, ich plán však nebol publikovaný. V sonde umiestnenej v telese horného valu našli tvrdo vypálené, tmavohnedé, čiernohnedé až čierne črepy z nádob s vysokými vyhnutými a šikmo zrezanými okrajmi, zdobené nízkymi vlnkami a pravidelnými ryhami (Moravčík 1991, 14, tab. IV: 1–8, 11). Okrem toho sa v ich blízkosti nachádzali aj uhliky a drobné kúsky mazanice. Posledné terénne aktivity pred terajším výskumom vykonali J. Malec a R. Huszár,

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0330. 3D rekonštrukcie sú vytvorené pod záštitou projektov ITMS 26220120059 a ITMS 26210120031.

Obr. 1. Divinka – Divina. Lidarová snímka okolia hrádku. Skúmaná lokalita je zakružkovaná.

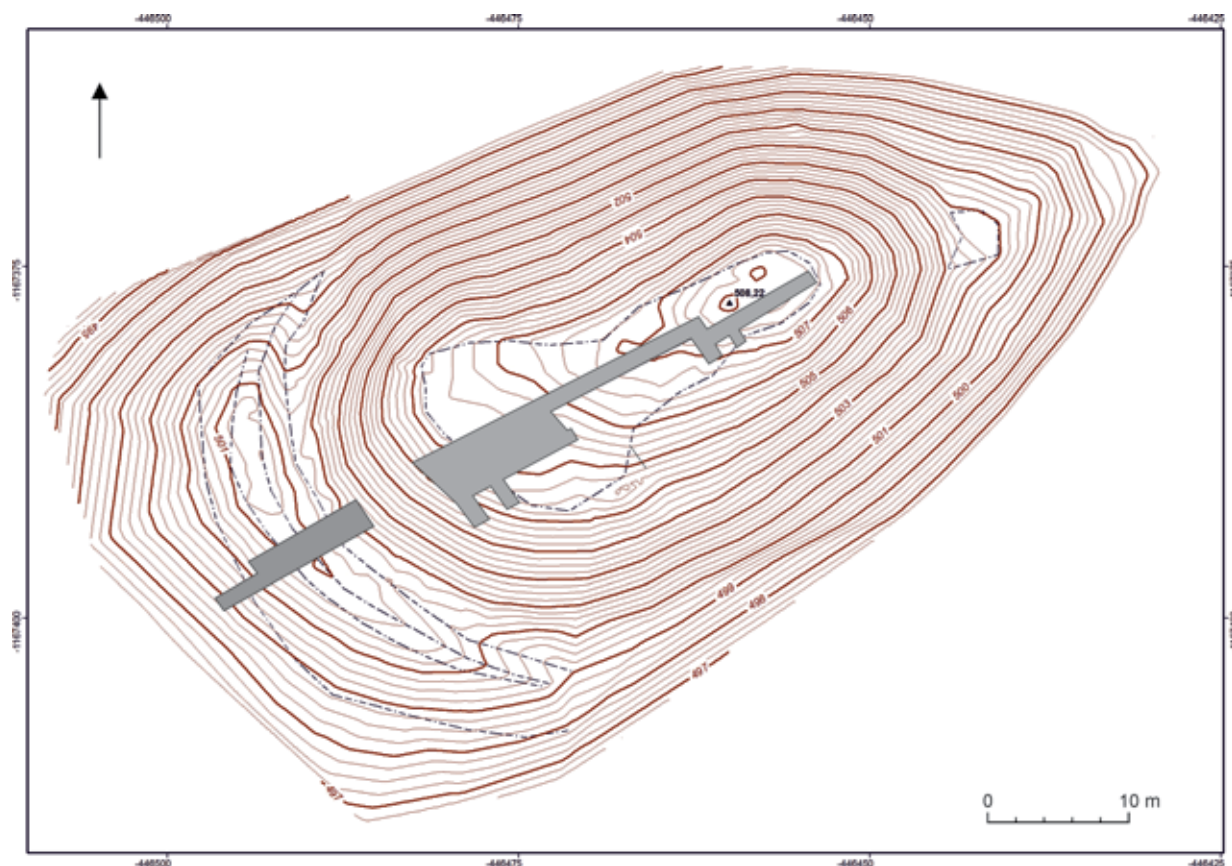
ktorí lokalitu zamerali a vytvorili schematický plán (Malec 2010, obr. 1). Na celej ploche hrádku nezistili stopy murovanej architektúry či dôkaz staršieho osídlenia. Opierajúc sa o Moravčíkove poznatky predpokladali, že táto výhodná strategická poloha bola využitá v 12. až 13. stor. na vybudovanie drevozemného hrádku (Malec 2010, 122).

NÁLEZOVÁ SITUÁCIA

V rokoch 2018–2019 prebehol za spolupráce Archeologického ústavu SAV Nitra a Považského múzea v Žiline na lokalite zisťovací výskum s cieľom geodeticky a geofyzikálne zmerať polohu a následne archeologickými metódami zistiť rozsah osídlenia, štruktúru opevnenia a upresniť jeho datovanie. Skúmaná lokalita leží na kuželovitom vršku výrazne odčlenenom od okolitého terénu (obr. 1). Na ňom je predĺžená dvojstupňová oválna plošina, z ktorej je možné vyčleniť dolnú a hornú terasu, z troch strán chránenú strmým svahom, prudko spadajúcim do údolia (obr. 2). Jediná schodná prístupová cesta k tejto vrcholovej plošine viedla po šiji z juhozápadného smeru. Na tomto mieste bola vybudovaná hradba dlhá približne 30 m, vo forme valu dodnes viditeľne zachovaná v teréne, rovnako ako vnútorná priekopa. V priestore vonkajšieho valu, kde nebolo pochybností o jeho lokalizácii, sme umiestnili sondu, ktorá ho pretínala spolu s priekopou a priestorom pred ním. V tej istej línii

boli na vrcholovej plošine vyhlbené dve sondy, ktoré mali za úlohu zdokumentovať vertikálny prierez lokality a identifikovať prípadné objekty. Potvrdili druhú obrannú líniu na hrane hlavného kužela lokality, a taktiež palisádový žlab v blízkosti najvyššie položeného bodu lokality. Zisťovacie sondy sa následne rozširovali v miestach, kde sa nachádzala vyššia koncentrácia keramiky, alebo kde sa očakávali sídliskové objekty, ktoré sa však s výnimkou jedného oválneho zahĺbeného objektu nedochovali. Počas druhej sezóny sa skúmaný priestor v okolí druhej fortifikačnej línie ešte rozšíril na finálnych 5 m, palisádová priekopa sa prerezala ešte jednou 1 m širokou sondou. Doklady osídlenia sa nachádzali len v blízkosti maximálne päť metrov od druhej línie opevnenia. Na zvyšku vrcholovej plošiny bolo štrkovité podložie pomerne plytko, v hĺbke asi 25–30 cm, prevrstvené len hneďou hlinou a humusovou vrstvičkou. Na najvyššom bode hrádku, v mieste kde je umiestnená výšková kóta, bola podložná skala ešte plytkšie, v hĺbke asi 10–15 cm. S výnimkou palisádového žlabu sa tu nenachádzali staršie doklady antropogénnej činnosti, len štyri jamy po triangulačnej veži, ktorá tu stála minimálne do roku 1955, keďže z nej Petrovský-Šichman fotografoval vonkajší val a Veľký vrch (Petrovský-Šichman 1955, 13).

Predpokladaná veža samotného hrádku nebola potvrdená. O existencii stavby nezachytenej archeologickým výskumom tak svedčí len spomínaný hrotitý žlab vysekaný do podložja

Obr. 2. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Plán lokality s vyznačeným priestorom výskumu (sivá farba). Zameranie M. Bartík.

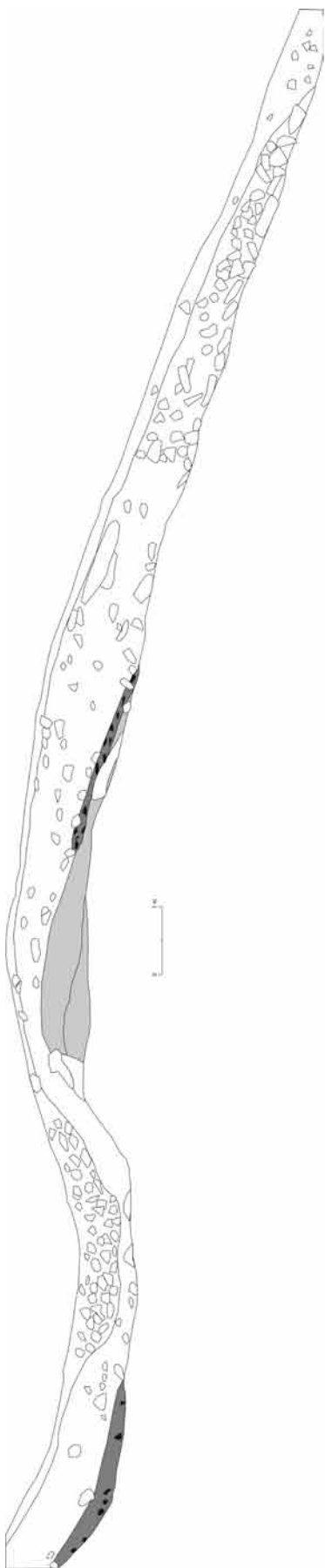
na päte skalnatej homole na vrchole plošiny. Celá situácia na vrchole kopca bola zrejme značne porušená aktivitami v 20. stor., kedy tu ľudia z okolia podľa slov pamätníkov často chodievali na pikniky, pásli tu kravy a na Turíce usporadúvali oslavy spojené s pálením vatier. Detektorový prieskum plošiny, ktorý bol vykonaný v spolupráci s OZ Hradiská v prvých dňoch výskumu, priniesol najmä súbor stredovekých železných hrotov šípov a menšie množstvo súdobých predmetov dennej potreby.

Vonkajšie opevnenie

Vonkajší val chrániaci prístupovú cestu od juhozápadu bol najvyšší v jeho severnej časti a postupne sa znižoval smerom na juh, kde sa plynulo pripájal k päte kužela kopca. Val aj vnútorná priekopa boli preskúmané 13 m dlhou a 1–2 m širokou sondou (obr. 3). Na základe odhalených vrstiev nebolo možné jednoznačne určiť šírku hradby. Hoci z vnútornej strany je jej ohraničenie jasné, v mieste výskumu

stavitelia využili na zasadenie líca v tejto časti výbežok podložnej skaly. Celé teleso sa po zániku lokality zrejme plynule zosunulo dolu svahom. Hlavnú masu tvorila hnedá lesná hlinitá pôda, ktorá sa okrem väčšieho objemu kameňov nedala odlíšiť od vrchnej vrstvy na zvyšku lokality. Len vo vnútri valu bola odhalená drevená líčna konštrukcia, v podobe 2 m širokej a 10–15 cm hrubej súvislej vrstvy spálených kusov drev ležiacej na hlinitej vrstve sytej červenej farby širokej 3 až 4 m a hrubej 0,3 až 1 m. Archeobotanicky boli v uhlíkovej vrstve rozoznané dve dreviny: dub (*Quercus* sp.) a slivka (*Prunus* sp.).² Je možné predpokladať, že vonkajšie líce tohto valu bolo vyrobené z masívnejších dubových súčastí doplnených v niektorých častiach výpletom zo slivkových prútov. Nie je možné vylúčiť ani prípadné spevnenie nasucho kladenými kameňmi, ktoré sa po zániku tohto objektu skotúlali dolu svahom, a nebolo tak možné identifikovať súvislú štruktúru. Túto hypotézu môže potvrdzovať aj fakt, že pomerne väčšie množstvo kameňov sa nachádzalo v predpolí valu v nižšej časti svahu, než v priestore v bezprostrednej blízkosti zhoreného

² Všetky archeobotanické vzorky z výskumu určila J. Mihályová, AÚ SAV Nitra.

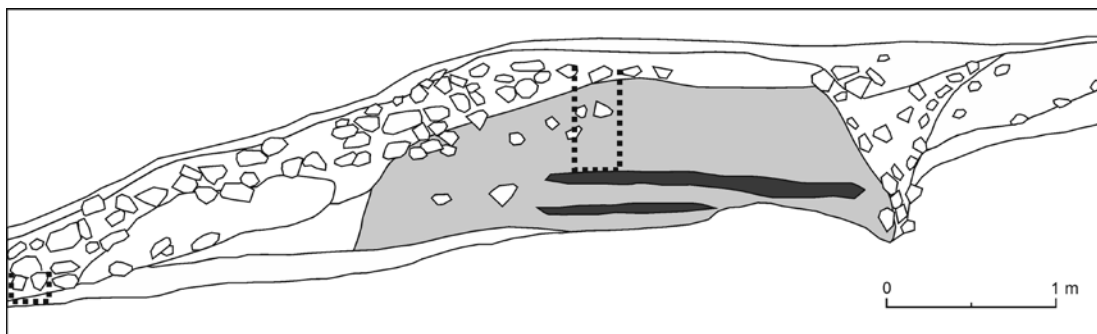

Obr. 3. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Profil rezu prvou líniou opevnenia hrádku. Sivou farbou sú označené prepálené vrstvy.

jadra. Taktiež je možné, že uhlíková vrstva bola pôvodne umiestnená na korune valu a v rámci požiaru sa zošuchla dole svahom, no na základe uloženia vrstiev sa takáto možnosť javí ako menej pravdepodobná. Z prednej strany valu je možné predpokladať bermu. Staviteľia pravdepodobne využili plochu miernej šije, ktorú nebolo nutné upravovať a jednoznačne ju oddeliť od okolitého terénu. Z vnútornej strany fortifikácie bola do podložia vysekaná priekopa, z ktorej extrahovaný materiál slúžil na výstavbu valu. Priekopa zrejme bola udržiavaná vyčistená až do zániku jej funkcie. Pri päte kopca sa totiž priamo na jej dne nachádzala silne prepálená vrstva obsahujúca drobné uhlíky a spálené kúsky hliny a mazanice, ktorá sa sem zosunula počas deštrukcie opevnenia vrcholovej plošiny hrádka. Sčasti ju neskôr prevrstvila hnedá hlina rovnaká ako pri zvyšku telesa valu. Takto vzniknutá depresia sa potom postupne zanášala tmavým humusom, ktorý ju v profile jednoznačne vyčleňoval.

Dolná terasa

Od vnútornej priekopy vonkajšieho valového opevnenia terén prudko stúpa na časť označenú ako vrcholová plošina, členená na dve úrovne, hornú a dolnú terasu. Na juhozápadnom okraji dolnej terasy sa v osemdesiatych rokoch dal identifikovať pomerne nevýrazný valovitý útvar, v súčasnosti takmer neidentifikovateľný. Tento útvar sa preskúmal, tak ako celá vrcholová plošina, sondou v šírke 1 m, ktorá slúžila na zorientovanie sa v stratigrafických situáciách. V profile sondy, ktorá tento útvar pretínala (obr. 4), bola jasne odlišiteľná výrazná prepálená červená hlina tvoriaca výplň tejto fortifikácie, v ktorej sa črtali tmavšie vrstvy spálenej vnútornej drevenej konštrukcie. Sonda sa následne rozšírila do šírky, zahŕňajúc samotné valové teleso, ako aj priestor pred ním a za ním (obr. 5). Približne jeden meter pred koncom telesa valu boli zachytené dna troch kolových jám, črtajúcich sa už len ako flaky spálenej čiernej farby v odstupoch 1 m. Vo vnútri násypu, zachovaného v maximálnej hrúbke 80 cm, boli približne do polovice jeho výšky zapustené dve kolové jamy v rozostupe 2 m, datované aj rádiouhlíkovou metódou. Z vnútornej strany bol val ohraničený žliabku podobným útvarom. Tento priestor vznikol pri úprave pôvodného terénu, z ktorého časť odkopali a do vytvoreného priestoru postavili koly podopreté priečnymi brvnami, ktoré následne zasypali (obr. 6). Po deštrukcii hradby sa prázdny priestor po koloch sčasti zosunul do seba a čiastočne ho zaplnili pozostatky hlineného

Obr. 4. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Profil rezu druhou líniou opevnenia hrádka. Sivou farbou sú označené prepálené vrstvy, bodkovanými čiarami sú vyznačené kolové jamy premietnuté na profil.

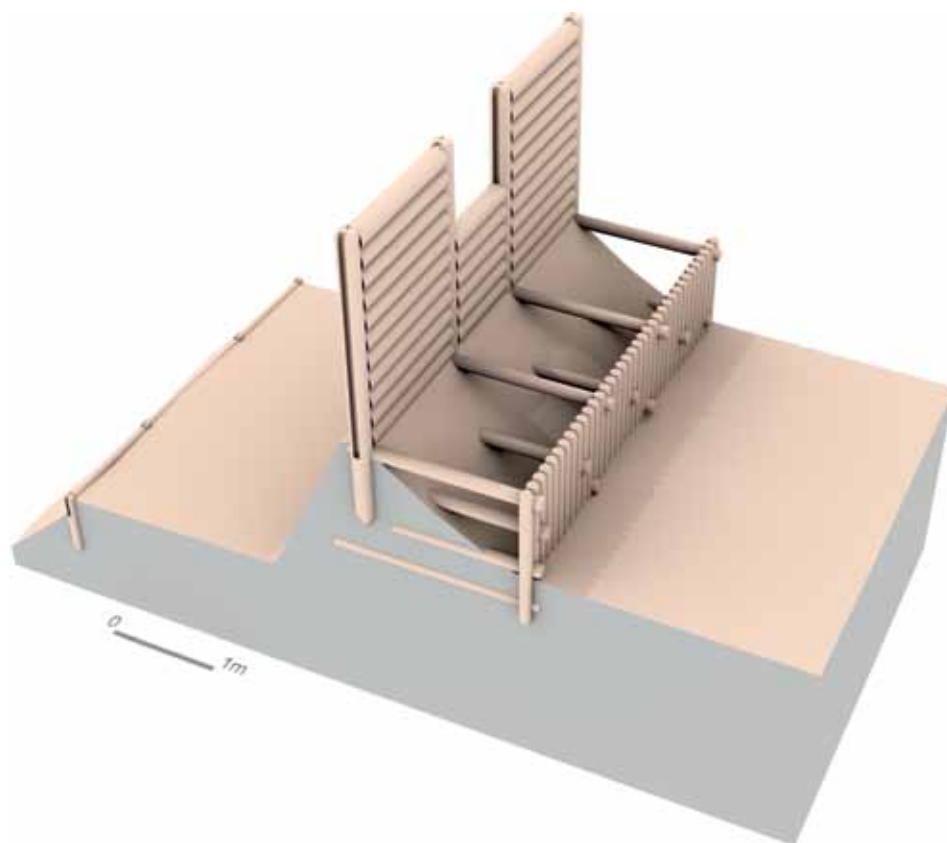
Obr. 5. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Fotogrametrický plán sondy pretínajúcej druhú líniu opevnenia hrádka po prvotnom rozšírení. Autori G. Fusek a A. Arpáš.

jadra, vytvoriac tak v profile vrstvu v tvare písmena V. Vzorky z kolových jám z vnútra jadra valu pochádzali z buka (*Fagus sylvatica*), jelše (*Alnus* sp.) a brezy (*Betula* sp.). Celú situáciu pokrývala súvislá kamenná vrstva.

Konštrukcia druhej línie fortifikácie je na základe nálezových situácií identifikovaná nasledovne (obr. 7). Samotná vonkajšia hrana dolnej terasy bola zo statických dôvodov pred výstavbou upravená. Do svahu nabili krátke koly vo vzdialenosti 1 m od seba, medzi ktoré horizontálne uložili nízku organickú zábranu z dosiek alebo výpletu tenšími konármi. Priestor medzi zábranou a hranou zarovnali, slúžil ako berma. Na tento priestor následne postavili hradbu škrupinovej konštrukcie, ktorej telo tvoril násyp z drevených roštov zasypaných hlinou. Z vnútornej strany ju zadržovala palisáda osadená do plytkého žliabku, z vonkajšej strany násyp obložili väčšími kameňmi. Na vrchu sa nachádzala drevená predprseň, ktorá pozostávala

z kolov zapustených v dvoj metrových rozstupoch. Priestor medzi nimi vyplňali vodorovné dosky či brvná zasadené do žliabkov v koloch. Ochodzu zrejme vydláždili menšími kameňmi, nájdenými na povrchu zhorenej hradby.

V ďalšom priestore dolnej terasy sa očakávali stopy osídlenia, avšak odkrytý bol len jeden zahĺbený objekt (obr. 8). Išlo o oválnu, takmer okrúhlu jamu s rozmermi asi 1,1 x 1,2 m, so zachytenou hĺbkou 20 cm. Vypĺňala ju prepálená červená hlina a drobné uhlíky, spolu s malým počtom kameňov, ktoré netvorili žiadnu súvislú štruktúru. Na základe toho je možné uvažovať, že išlo o jednoduché otvorené ohnisko. Nie je však možné jednoznačne povedať, či sa nachádzalo vo vnútri stavby alebo v exteriéri. Obdobný objekt bol odkrytý na sídlisku v Beckove, datovaný do vrcholného stredoveku (Hanuliak 2018, 123, tab. I). Na preskúmanej ploche neboli jednoznačne identifikované žiadne pozostatky po prípadnej podmurovke obytných budov, preto je

Obr. 6. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Vizualna rekonštrukcia techniky výstavby druhej línie fortifikácie pred úplným zasypaním ochodze. Autor rekonštrukcie A. Arpáš.

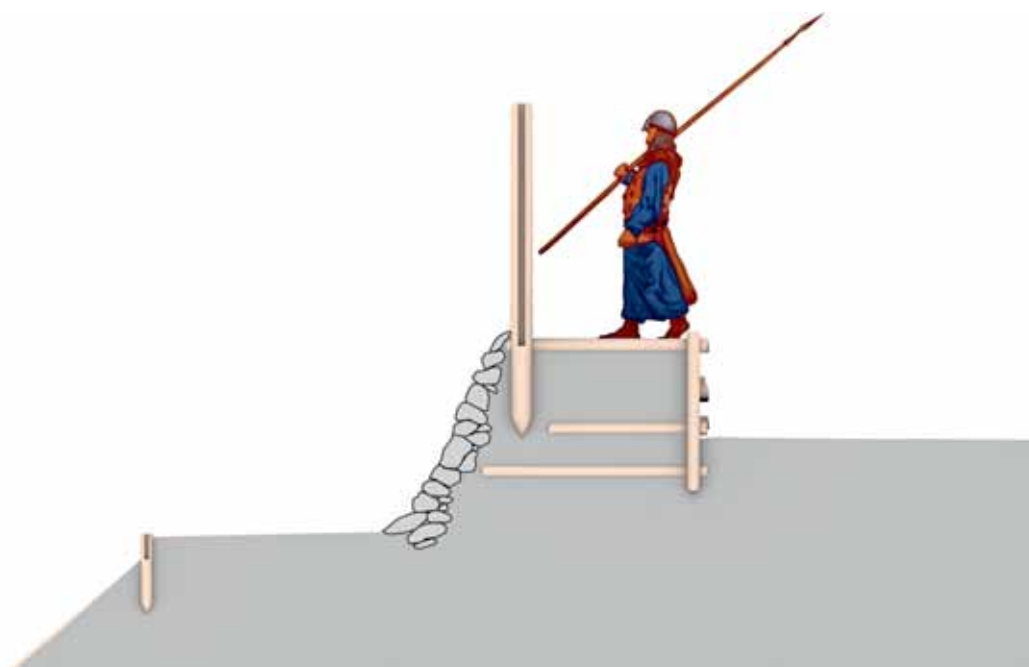
možné sa domnievať, že stavby, ktoré tu stáli boli zruby. Preskúmané ohnisko tak mohlo, ale aj nemuselo byť súčasťou stavebného objektu. V kultúrnej vrstve na dolnej plošine sa našiel len minimálny počet keramických zlomkov, ktoré sa koncentrovali v prevažnej väčšine v blízkosti terajšej hrany terasy, čo taktiež poukazuje na absenciu vyhlbení zachycujúcich splachovaný materiál, ktorý sa tak zastavil až na deštrukcii hradby. Tomuto predpokladu zodpovedá aj veľmi malý počet črepov v priestore vonkajšej fortifikácie.

Horná terasa

Na päte hornej terasy, tesne pod homôlkou, na ktorej je osadená výšková kóta, bol odkrytý do skaly vysekaný priekopovitý útvar, žľab s hrotitým dnom, s maximálnou šírkou 1 m a hĺbkou asi 30 cm. Jeho výplň bola tmavá, humusovitá s vysokým počtom drobnejších kameňov a mazanice. Najvýraznejší bol v severozápadnej časti, smerom po svahu, na juhovýchod sa postupne plynule strácal. Oddeloval najvyšší bod lokality, na ktorom stála predpokladaná vežovitá stavba.

K nej sa dalo dostať len úzkym priechodom medzi žľabom, v ktorom bola osadená palisáda a strmým svahom, ktorý mohol byť prípadne bránený iným provizórnym fortifikačným prvkom. Keďže žľab sa strácal plynule a v mieste jeho ukončenia neboli identifikované žiadne iné vyhlbené objekty, ktoré by mohli naznačovať nejakú pevnú štruktúru, nepredpokladáme, že by sa v tomto mieste nachádzala nejaká trvalá brána. Je tiež možné uvažovať, že takáto forma opevnenia, či skôr ohradenia, bola v prípade existencie ďalších dvoch fortifikačných línií zbytočná. Mohlo teda ísť len o dočasný prvok, ktorý bol potrebný na aspoň čiastočnú ochranu vežovitej stavby pred, alebo aj počas výstavby vonkajšieho opevnenia.

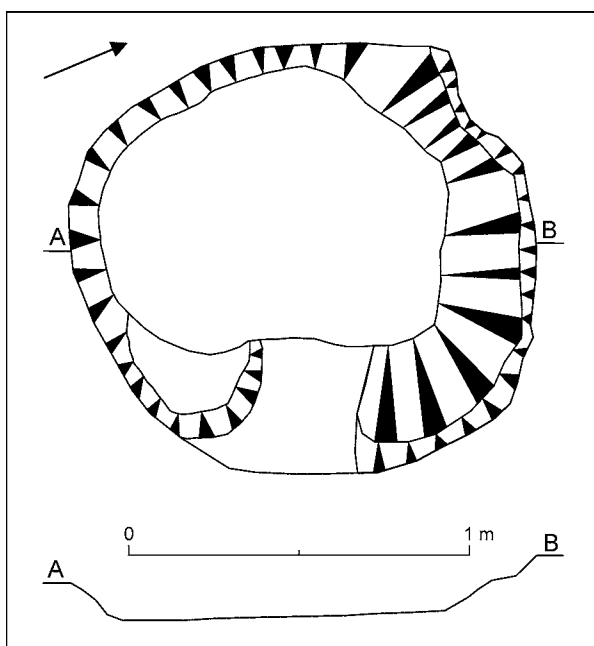
Analogická situácia bola odkrytá na vrcholno-stredovekom hrádku v Pezinku, časti Cajla, nazvanom Starý zámok II (*Farkaš 2015, 267, 268*), kde prístupovú cestu k najvyššiemu bodu hrádka sčasti prehradzoval žľab vysekaný do skaly, tak isto hlboký asi 30 cm. Rovnako ako v Divinke, ani na tejto lokalite neobkružovala priekopa celú vrcholovú homoľu a vzniknutý 1 m široký priestor medzi žľabom a prudkým neschodným zrázom slúžil ako vstup na osídlenú vrcholovú plošinu.

Obr. 7. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Vizualná rekonštrukcia profilu druhej línie opevnenia hrádku. Autor rekonštrukcie A. Arpáš.

Na najvyššom bode lokality s umiestneným kótovacím kameňom sa pravdepodobne nachádzala hlavná obytná vežovitá stavba. V 20. stor. presne na tomto mieste existovala drevená trojuhľová veža, po ktorej sa počas výskumu našli štyri hlboké jamy vysekané do podložia, na dne ktorých sa nachádzali masívne moderné klice.

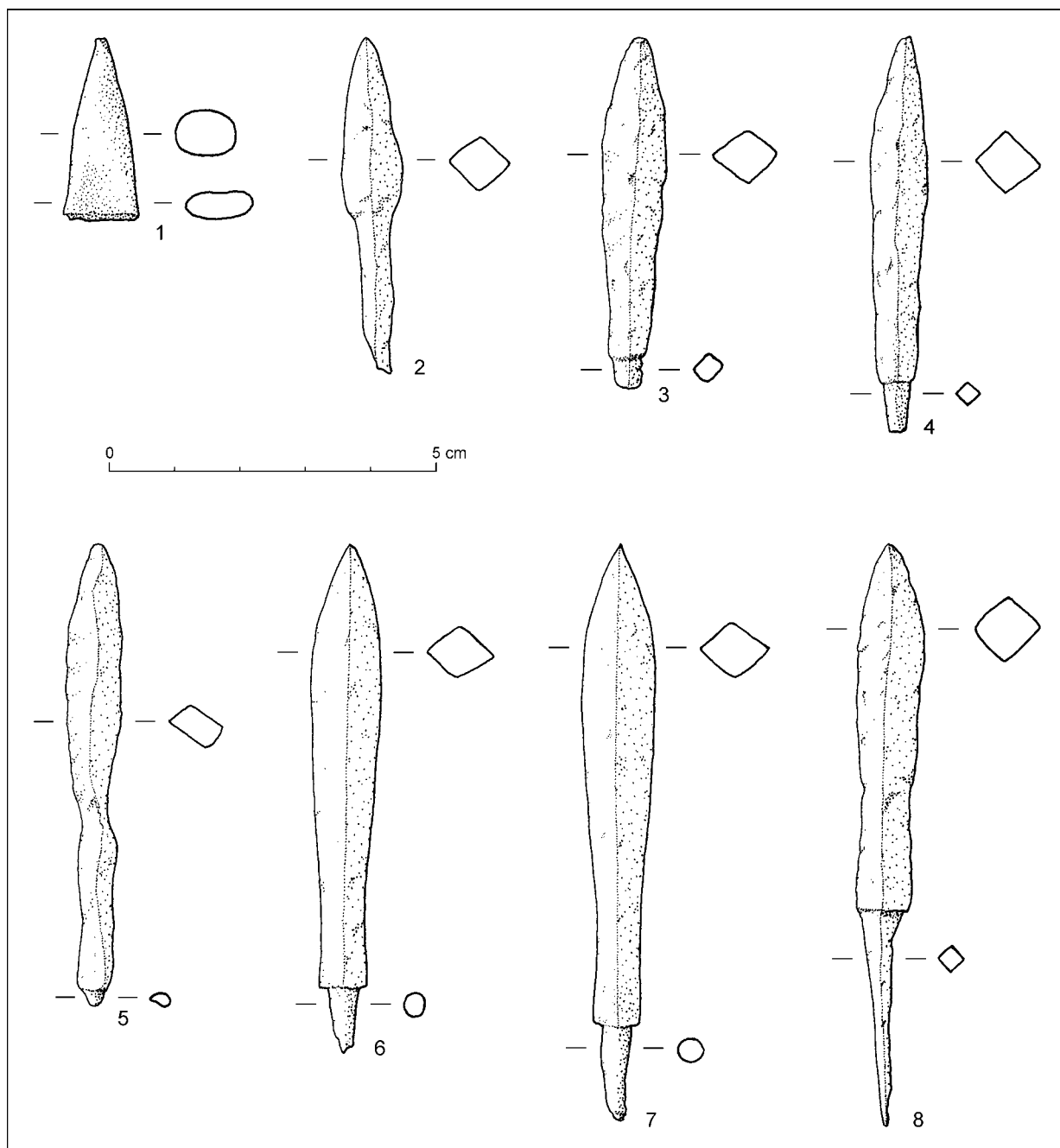
O existencii vežovitej stavby je možné uvažovať na základe analogických lokalít (*Ruttkay 1992, 256, 257*). Konštrukcia takýchto stavieb bývala murovaná, drevená, alebo kombináciou oboch týchto stavebných techník. Vo výplni žlabu, ktorý zrejme slúžil na vyčlenenie či ochranu tejto stavby, sa nachádzal veľký počet mazaníc rôznych rozmerov, niektoré z nich s odtlačkami rovného štiepaného dreva a neobsahovala väčšie či stredne veľké kamene, ktoré by boli vhodné na murovanie. Z toho je možné predpokladať, že veža na Hradisku v Divinke mala drevenú konštrukciu s vypletanými či doštenými stenami, omietnutými hlinou. Jej rozmery sú determinované veľkosťou terasy, na ktorej stála a dĺžka jednej jej strany nemohla presiahnuť 3 m.

Obr. 8. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Ohnisko preskúmané na dolnej terase vrcholovej plošiny.

HNUTEĽNÉ NÁLEZY

Z vrcholovej plošiny hradiska sa počas výskumu a detektorového prieskumu získal súbor siedmich kompletných hrotov šípov (obr. 9: 2–8) a jeden odlomený koniec hrotu šípu (obr. 9: 1). Všetky tieto artefakty je možné zaradiť do jedného typu hrotov s úzkym šidlovitým telom kvadratického prierezu, s miernym zúžením v jeho dolnej tretine a plynulo prechádzajúcim do krčku taktiež štvorhranného prierezu, ktorý je schodovito odčlenený od upevnenia na drierce trňom, označeného ako typ C. VIII.1.Za (*Holeščák 2019, mapa 15: c; tab. XV: 2–4*).

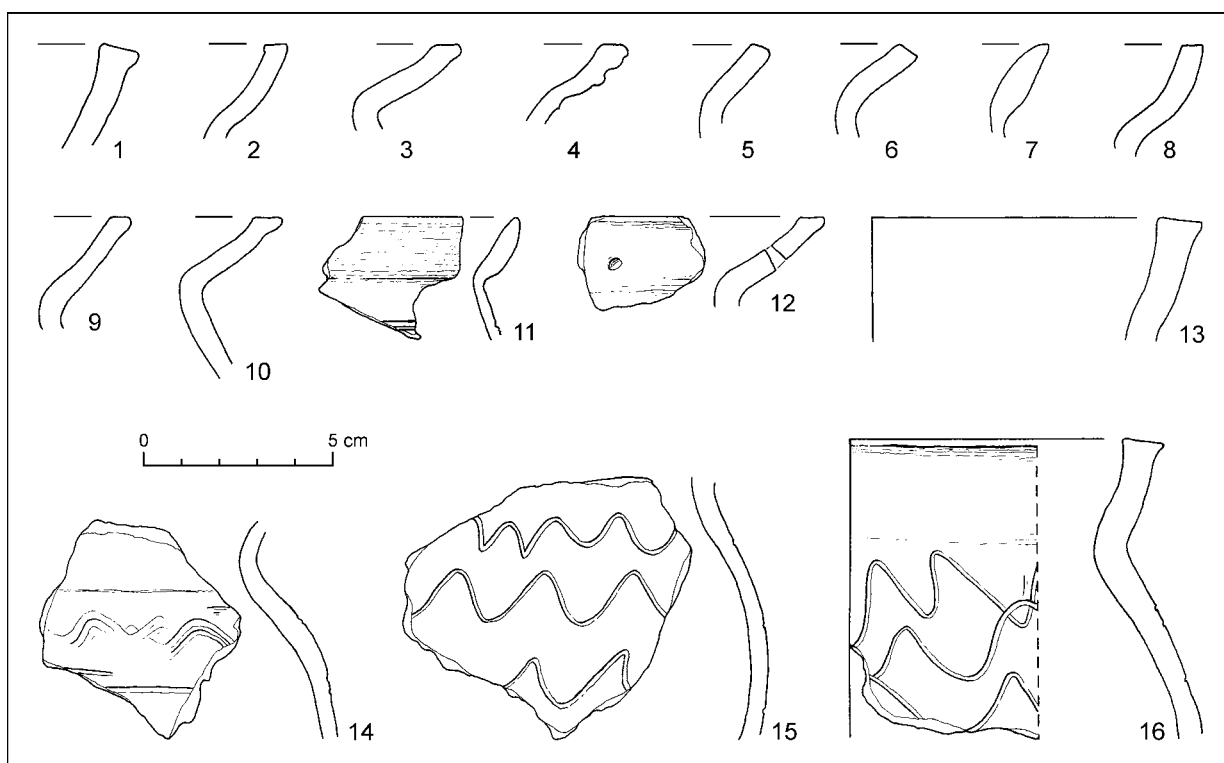
Obr. 9. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Železné hroty šípov z lokality.

Na základe prierezu trňa je ich možné rozdeliť do dvoch skupín po troch kusoch, s oválnym (obr. 9: 5–7) a kvadratickým (obr. 9: 3, 4, 8) prierezom. V jednom prípade bol trň odlomený, a tak nebolo možné zistiť tvar prierezu (obr. 9: 2). Prierez trňa však na základe súčasného stavu bádania neurčuje chronologickú či typologickú odlišnosť. Najpravdepodobnejšie vysvetlenie rôzneho tvaru prierezu je špecifickosť kováča a suroviny, ktorú použil. Analogické typy hrotov šípov sú charakteristické pre územie strednej, stredovýchodnej a juhovýchodnej

Európy, datované sú do 13.–14. stor. Na území Slovenska sa hojne vyskytujú na opevnovaných polohách v Malých Karpatoch, ako aj na hradoch na strednom a východnom Slovensku (Holeščák 2019, 56, s lit.). Na základe rozmerov a najmä hmotnosti je možné uvažovať, že masívne hroty tohto typu boli používané do kuše, subtilnosť hrotov z Divinky však poukazuje skôr na hroty šípov vystreľovaných z luku.

Analogické hroty šípov boli nájdené aj v blízkosti skúmanej lokality, jeden nepublikovaný

Obr. 10. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Výber keramických črepov z lokality.

exemplár sa v roku 2019 našiel v predpolí hradiska na Veľkom vrchu. Podľa opisu sa obdobný typ, avšak bez grafického vyobrazenia, našiel na primárne pravekej lokalite Malé Ostré v Lopušných Pažitiach (Šedo 1980, 203). Od Hradiska je vzdialená len 10 km vzdušnou čiarou, nachádza sa na opačnej strane rieky Kysuce v blízkosti známej stredovekej lokality Radoľa. Zo samotného Malého Ostrého však nepochádzajú iné takto datované nálezy a podľa O. Šeda je z toho dôvodu tento hrot šípú dokladom len ojedinelej prítomnosti človeka vo vrcholnom stredoveku. Jeho závery už nie je možné overiť, keďže značná časť polohy je zničená kameňolomom. Nepublikovaný analogický hrot šípú sa nachádza v depozitári Považského múzea v Žiline, pochádza zo Súľova. Pravdepodobne ide o exemplár spomínaný Petrovským-Šichmanom (1964, 107), údajne nájdený na terase pod hradom. Bez bližších nálezových okolností však nie je možné o jeho datovaní napísať viac.

Tento typ hrotov šípov sa neobmedzuje na územie Slovenska či Uhorska, ale je charakteristický pre širší geografický okruh. Z územia Českej republiky je z hľadiska geografickej blízkosti a kultúrnej spriaznenosti dôležité spomenúť napríklad opevnenie v Bílej (Kouřil/Prix 1995, obr. 3: 2), moravsko-sliezsky pohraničný hrad Freudenštejn (Kouřil 1997, obr. 4: 1-6), či hrad na Hrádníkoch pri

Zářeckej Lhote (Vích 2016, obr. 22). Hrádok v Hrádníkoch bol rovnako ako ten v Divinke osídlený krátko a mal predovšetkým vojenský charakter (Vích 2016, 160).

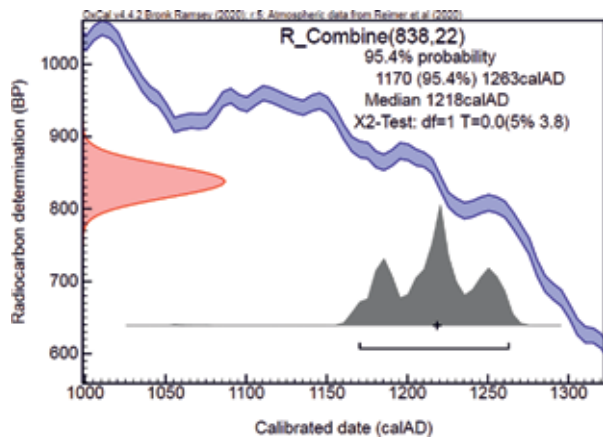
Na lokalite Hradisko boli nájdené aj črepy keramických nádob, ktoré je možné porovnať s okolitými vrcholnostredovekými lokalitami v okolí Žiliny (Vangľová 2010; Vojteček 2015). Keramický materiál pochádza prevažne z obtáčaných hrncovitých nádob s lievčkovite nasadeným ústím a vodorovne (obr. 10: 2–4, 8–10, 12) či šikmo zrezaným (obr. 10: 1, 5, 6, 16), oblým (obr. 10: 7, 11), či ojedinele so zložito profilovaným (obr. 10: 4) okrajom. Ústie je pod okrajom buď mierne vypuklé, alebo s jemným náznakom lišty. Hrnce majú najčastejšie hrúbku steny 5–7 mm, ojedinele sa vyskytujú aj tenkostenné exempláre. V keramickom materiáli sa tiež objavujú črepy z tiel zásobníč. Z výzdoby sa najčastejšie vyskytuje jednoduchá viacnásobná vlnovka (obr. 10: 15, 16) a v menšej miere hrebeňová vlnovka kombinovaná s vodorovnou ryhou (obr. 10: 14). Na jednom exemplári sa nachádza reparačný otvor (obr. 10: 12). Podľa typológie T. Vangľovej v spracovanom súbore prevažujú vyklopené zrezané okraje typu O I ca 6 (Vangľová 2010, tab. XVII: 20–25). Ich analógie sa okrem Hradiska nachádzajú aj v Nededzi, zaniknutej dedine na ploche pod automobilkou KIA (Vangľová 2010, 103, 104), datovanou do

12.–14. stor. (Bednár/Daňová 2008). Z tejto lokality pochádzajú aj ďalšie analógie k nálezom z Hradiska. Pri porovnaní s materiálom z Beluše, ktorý je datovaný medenou napodobeninou arabskej mince od druhej polovice 12. do prvej polovice 13. stor. je v Divinke – Divine možné pozorovať absenciu archaických foriem jednoducho vyhnutých ústí (Vlkolinská 2007, 52). Preto je možné uvažovať o datovaní keramiky z Hradiska najskôr až do druhej polovice 13. stor. Obdobné typy archaickej keramiky, avšak už s výskytom vyvinutejších foriem analogických s črepmi z Hradiska sa našli aj na blízkej lokalite Bitarová (Vojteček 2015, 178, 179). O príklone zaradenia tejto keramiky do druhej polovice 13. stor. svedčí aj afinita našich nálezov s materiálnou kultúrou odkrytou v Beckove (Hanuliak 2007, 346, obr. 8: 2, 4, 6, 8), datovanou na základe typologickej analýzy podporenej mincou Přemysla Otakara II. z rokov 1251–1276 (Hanuliak 2018, 116, 139, 140). Ostatné nálezy z Považia, ktoré vykazujú podobnosť s črepmi z Hradiska sú opäť len rámcovo datované do 12.–13. stor. (Vanglová 2010, 111).

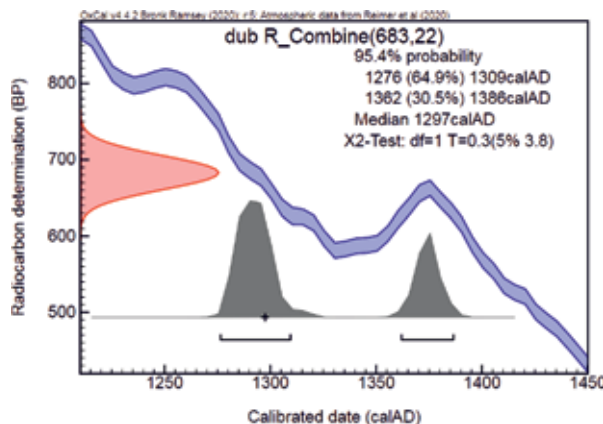
RÁDIOUHLÍKOVÉ DATOVANIE

Rádiouhlíkovou analýzou bolo možné datovať oba hlavné fortifikačné prvky na Hradisku, prvú aj druhú líniu opevnenia. Pri vonkajšom vale boli vzorky, ako už bolo uvedené, odobraté z prepálenej vrstvy, z dubového a slivkového dreva. Dubové drevo použité na konštrukciu je možné datovať s viac než 95 % pravdepodobnosťou medzi roky 1164–1253 n. l. (obr. 11). Slivkové drevo z tenkých niekoľkoročných prútov vykazuje dva vrcholy datovacej krivky, pričom pravdepodobnejší, v ktorom sa nachádza medián, spadá do rozptylu rokov 1273–1306 n. l. (obr. 12). Tieto dve vzorky nebolo možné kombinovať. Vzorka z dubového dreva použitého na stavbu asi pochádzala z vnútorných letokruhov starého stromu, metodicky správne je hradbu datovať tou najmladšou vzorkou, pochádzajúcou zo slivkových prútov.

Z druhej línie opevnenia boli odobrané vzorky z dvoch kolových jám podporných stĺpov predprsné. V jednom prípade bola určená vzorka buď z bukového alebo brezového dreva, vykazujúca dva vrcholy s porovnateľnou pravdepodobnosťou, medzi rokmi 1281–1328 a 1345–1395 (obr. 13). V druhej kolovej jame bol dobre datovateľný dvojročný borovicový konárik, s najvyššou pravdepodobnosťou datovaný medzi roky 1255–1304 (obr. 14). Vzorky boli navzájom kombinovateľné, takisto aj s mladšími uhlíkmi zo slivkového dreva z prvej línie opevnenia. Toto spojenie určuje

Obr. 11. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Rádiouhlíkové datovanie dubového dreva z prvej línie fortifikácie.

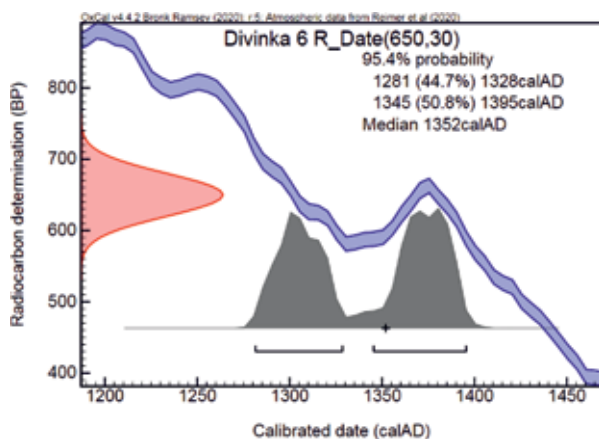

Obr. 12. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Rádiouhlíkové datovanie slivkového dreva z prvej línie fortifikácie.

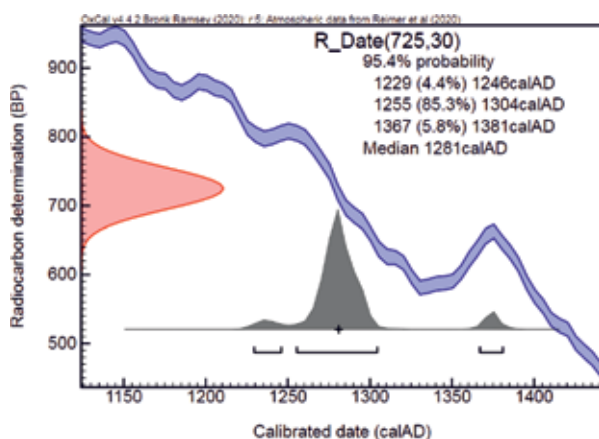
najpravdepodobnejšie obdobie výstavby hradiska medzi roky 1278–1304 (obr. 15).

Z priestoru vrcholovej plošiny sa z jednej z kolových jám a z priestoru vnútorného žlabu odobrili aj dve vzorky, ktorých rádiouhlíková metóda určila datovanie do obdobia okolo prelomu letopočtov. Z priestoru hradiska však nepochádzajú z doterajších výskumov predmety, ktoré by bolo možné priradiť púchovskej kultúre, preto nie je možné vylúčiť kontamináciu vzoriek. V jednej z nich podľa archeobotanickej správy bola prítomná prímies zotletého lístia či kôry a v druhej prehorený kamienok, ktoré tomuto mohli napomôcť. Nie je však možné vylúčiť ani krátkodobú prítomnosť ľudí púchovskej kultúry na tomto strategickom bode v bezprostrednej blízkosti známej lokality Veľký vrch, na ktorej bolo zaznamenané významné osídlenie z tohto obdobia (Fúsek 2019, 222, 223), pozostatky ktorej sa sekundárne dostali do vrcholno-stredovekých vrstiev.

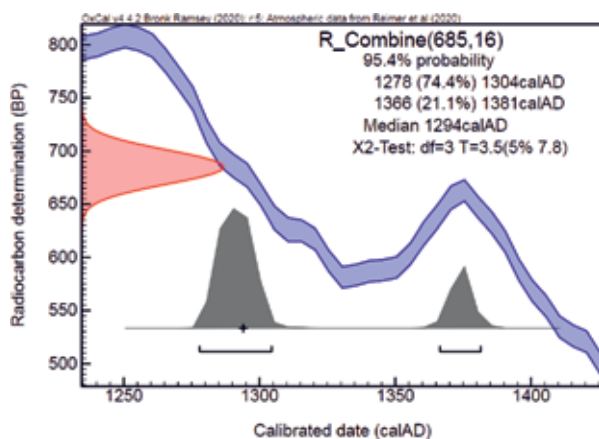
HISTORICKÉ SPRÁVY

Obr. 13. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Rádiouhlíkové datovanie vzorky z prvej kolovej jamy z druhej línie fortifikácie.

Obr. 14. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Rádiouhlíkové datovanie vzorky z druhej kolovej jamy z druhej línie fortifikácie.

Obr. 15. Divinka – Divina, poloha Hradisko. Kombináčna kalibrácia rádiouhlíkového datovaných vzoriek.

Najstaršia historická zmienka o bezprostrednom okolí lokality Hradiska pochádza z roku 1244 (*Kučáková/Velička 2015*, 145, 146). Ide o donáciu kráľa Bela IV. trencianskemu županovi Bohumírovi, kde je presne vymedzená zem „Kysuca“ na hraniciach s Poľskom. Metačná hranica v našom záujmovom území postupuje od neznámeho „Brodi ci Lopata“ cez hlavnú cestu do rieky Divina, ktorú prekračuje a následne postupuje po toku Malá Divina k jeho prameňom. Hoci nie je jednoznačne možné určiť, ktorý z dnešných potokov je Malá Divina, ale ak je to akýkoľvek prítok Diviny, skúmaná lokalita sa nachádza západne, mimo tohto vymedzenia. Výstavba hrádka, priamo kontrolujúceho túto hranicu, však nie je vylúčená ani mierne mimo metácie, a taktiež nie je možné úplne odmietnuť aj možný posun hraníc, ktorého zápis je ešte neznámy alebo sa nedochoval. Keďže pri tejto časti hranice nie sú uvádzaní susední majitelia ako v iných častiach, je taktiež možné, že dnešná lokalita Hradisko bola priamo pod správou župy a nie v osobnom vlastníctve Bohumíra (*Buchta 2012*, 35). Bohumír dostal za úlohu túto momentálne opustenú či vyludnenú zem opevniť, k čomu sa však už zrejme nedostal, keďže v roku 1254 bola kráľom ako odúmŕť darovaná rodu Balašovcov, ktorí si ju pripojili k už vlastnenému Varínskemu panstvu (*Buchta 2013*, 57; *Kučáková/Velička 2015*, 147). V neskoršom období patrila zem Kysuca, zvaná Yesesin dvom bratom. Biterovi, ktorý vlastnil aj Žilinu a Petrovi, zvanému Forró, ktorý bol po prvotnom priateľstve známym odporcom kráľa Ladislava IV., počas ktorého vlády násilne pripájal k svojim dŕžavám aj susedné majetky. Stalo sa tak napríklad v prípade Varína, ktorý pripojil k Sučanom a následne bol donútený ho vrátiť (*Malíniak 2005*, 90, 91). Obaja bratia boli osobne konfrontovaní s udaním, že si Yesesin prisvojili neprávom a vyzvaní predostrieť listinné dôkazy (*Buchta 2013*, 58, 59). Obžalovaní boli Sebeslavom, synom Bohumíra, ktorý podľa A. Buchtu nebol potomkom prvého známeho Bohumíra a ide o zhodu mien, keďže zem bola predtým po jeho smrti navrátená kráľovi ako odúmŕť (*Buchta 2013*, pozn. 51). Na základe osoby, ktorú za seba poslal ako hodnoverného svedka, lektora Bartolomeja z Nitry je ho však možné stotožniť s členom rodu Ludanických. Lektor Bartolomej bol totiž aj svedkom či zapisovateľom obchodných transakcií v rámci rodu Ludanických, medzi Sebeslavom a jeho bratrancom Vítkom (*Nagy a i. 1866*, 38, 39). Výsledok jednaní nie je známy, keďže sa listinné spisy z tohto sporu nezachovali, no v ďalších správach už Sebeslav nefiguruje a Biter, a následne jeho synovia sú spomínaní ako majitelia hradov a zeme v okolí. Biter

kúpil aj panstvo a hrad Hričov (*Buchta 2013*, 68), a čo je dôležité, on alebo jeho synovia mohli stáť aj za výstavbou veže v Budatíne, ktorá im bola odňatá Matúšom Čákom a vrátená v roku 1321 (*Janura 2019*, 36). Niekedy v tomto období, avšak azda už po smrti Petra niekedy pred rokom 1290, bola vyplienená aj Biterova Žilina útočníkmi so známymi menami no neznámym pôvodom, komesom Štefanom, Gudom, Tomášom zo Svätého Kríža, Pavlom, Veličom, Matejom a Goldom (*Buchta 2013*, 67–69).

Na prelome storočí bolo toto územie vo víre mocenskej anarchie, tak ako zvyšok Uhorského kráľovstva. Matúš Čák, pôsobiaci ako hegemón v celej Trenčianskej župe, zabral blízke bytčianske panstvo nitrianskemu biskupovi (*Sedlák 2002*, 91) a kastelán Lietavského hradu Ondrej, pod ktorý zrejme patrili aj obce Divina a Divinka (*Janura 2018*, 56), bol jedným z exkomunikovaných šľachticov lojálnych Čákovi (*Sedlák 2002*, 95). Zvyšok balašovskej domény v okolí Kysúc bol nejakým, nie presne známym spôsobom taktiež zabraný Matúšom Čákom, keďže po jeho prirodzenej smrti im kráľ okrem iného vrátil hrady Hričov, Budatín, Lietavu a Varín, odňaté zrejme niekedy po roku 1305 (*Buchta 2013*, 76). Zostáva však otázkou, či Biterovym dedičom nebola v istej miere ponechaná aspoň časť majetkov, keďže ich nie je vidno vystupovať v písomných prameňoch, ani v rámci sťažností voči úplnému zabratiu ich vlastníctva (*Buchta 2013*, 78, 79). Oblasť Diviny a Divinky však mohli stratíť, ak ju ešte kontrolovali, a Čákom zabratá zem bola daná do správy inému vernému familiárovi, ako je potvrdené v ďalších písomných správach. Čákom zabraté hrady sa po jeho smrti v roku 1321, po krátkom navrátení Balašovcom dostali naspäť do kráľovských rúk a boli spravované kastelánmi. Lietavský hrad a jeho panstvo pripadlo do správy krajinským sudcom, medzi ktorých patrili prominentný šľachtic Alexander (*Buchta 2013*, 82, 83). Prvá konkrétna zmienka o Hradisku pochádza z roku 1325, v listine ktorou práve tento Alexander vyčlenil zem Divina, ktorú dal za úlohu osídliť istému Salmanovi (*Sobola 2018*, pozn. 5). Tu je opísaná hranica od Lúk okolo Krížového dubu po „Hradište“ a od „Hradišťa“ po „Rochne“. Opäť sa spomína aj „Brodišová lopata“, potvrdzujúc tak aspoň približne lokalizáciu prvej zmienky z roku 1244, v ktorej sa však „Hradište“ nespomína, hoci samotná jej lokalizácia a exaktné stotožnenie s lokalitou z prvej písomnej zmienky je problematické (*Velička 2017*, 57, 58). Je možné polemizovať, či v tomto prípade nebol myslený Veľký vrch. V danom roku vydania listiny však je možné, že opevnenie na Hradisku stále plnilo svoj účel, alebo prestalo len pred krátkou dobou, zatiaľ čo valy na Veľkom vrchu, hoci určite viditeľné a dominantné, svoju úlohu už neplnili po stáročia. Taktiež, pri uvádzaní metačnej hranice bol

určite vhodnejší tento bod než dvanásťhektárové hradisko. Z listiny nepriamo vyplýva, že v danom období sa zrejme z kompaktnejšej zeme, predtým zvanej Kysuca či Yesesin, začali vyčleňovať menšie celky. Opísaná zem svojou južnou hranicou približne rešpektovala aj dnešné hranice medzi katastrami Diviny a Divinky. Na záver listiny sa ešte spomína, že ide v podstate len o potvrdenie skoršej donácie, ktorú Salmanovi udelil veľký župan Matúš, akiste Matúš III. Čák.

FUNKCIA A ZÁNİK OPEVNENIA

Pri hľadaní odpovede na otázku, aká bola funkcia hrádka na Hradisku je možné uvažovať o troch základných variantoch, vojenskej, kontrolnej a rezidenčnej, medzi ktorými je samozrejme istý prienik. V prvej písomnej mienke o zemi Kysuca, ktorá minimálne sčasti zahŕňala aj skúmané územie, je explicitne nariadené obdarovanému Bohumírovi ju opevniť (*Buchta 2012*, 36, pozn. 49). Nebyť výsledkov rádiouhlíkového datovania, na základe materiálnej kultúry a tejto listinnej zmienky by bolo najlogickejšie predpokladať, že hrádok na Hradisku bol postavený práve županom Bohumírom a mal primárne vojenskú funkciu na zabezpečenie hraníc. Zapadal by tak do komplexu fortifikácií vystavaných po vpáde Mongolov v rokoch 1241–1242 (*Pow 2019*). Podľa súčasných poznatkov existoval krátku dobu, bez možnosti vyčlenenia viacerých archeologicky doložených fáz. Jeho výstavbu je nutné hľadať v záverečnej štvrtine 13. stor., v období keď túto časť župy vlastnili predkovia rodu Balašovcov, bratia Biter a Peter, prípadne veľmi krátko po zabratí územia Matúšom Čákom, kedy ho mohol založiť aj spomínaný Salman. Vystavanie rezidenčného sídla, z ktorého by noví majitelia mohli túto donáciu ovládať je logickým krokom, ktorý však nie je podporený archeologickými nálezmi. V keramickom materiáli je len minimálne zastúpenie luxusnejšej tenkostennej keramiky a absentujú akékoľvek iné hnutelné nálezy, ktoré by poukazovali, že tu sídlila spoločensky vyššie postavená osoba. Samozrejme, že nie je možné vylúčiť, že takéto doklady buď len neboli archeologickým výskumom zachytené, nedochovali sa, alebo tu sídlil len nižšie postavený familiár, ktorý si okrem samotnej výstavby opevnenia nemohol dovoliť luxusnejšie zariadenie. V tomto prípade by sa však objavila ďalšia otázka, ktorou je hospodárske zázemie. V prvej listine je zem označovaná za opustenú či pustú, a rovnako tak aj v donácii Salmanovi je akcentovaný pojem, že ide o prázdnu lokalitu, ktorú je potrebné osídliť (*Kučáková/Velička 2015*, 150, 151). Nemáme tak priamo doložené žiadne dedinské osídlenie, ktoré

by bolo schopné zásobovať prítomného nižšieho šľachtica. Je však možné pracovať s hypotézou, že takáto dedina vznikla po roku 1244 a zanikla spolu s hrádkom niekedy počiatkom 14. stor., podobne ako sa to udialo s Krásnom nad Kysucou v približne rovnakom období (Kučáková/Velička 2015, 151, 152). Rezidencia osoby, ktorá osídľovala okolie by bola logickým krokom, avšak na základe archeologických dokladov o datovaní opevnenia na vrchu Hradisko nie je možné ju potvrdiť.

Pri pohľade na možnú kontrolnú funkciu je nutné zohľadniť prítomnosť dôležitých stredovekých komunikácií. Hradisko sa nachádza severne od rieky Váh, v jej relatívnej blízkosti, avšak nie takej, že by mohol kontrolovať priamo jeho tok, ako by to bolo možné napríklad z Veľkého vrchu. Všetky kamenné hrady s výnimkou Varína, dnes nazývaného Starý hrad, a Považského hradu a veže v Budatíne boli na ľavom brehu Váhu. V prvej listine o zemi Kysuca je však jasne čitateľné, že hlavná cesta, Via Magna, prechádzala minimálne v blízkosti Divinky po pravej strane Váhu. Všeobecne sa za bod, kde sa hlavná cesta stáča na sever považuje Budatín, odkiaľ pokračuje cez Kysuckú bránu na Kysucké Nové Mesto a ďalej na Jablunkovský priesmyk (Šimko 2019, 25–27, obr. 16). Nie je možné vylúčiť ani variant, že cesta sa už v okolí Divinky stáčala na sever a obchádzala kopec Rochovica zo západu (Bednár/Vojteček/Daňová 2017, 29, obr. 10). Cesta by sa tak vyhla pomerne nepriestupnému miestu Kysuckej brány. Zmienky o ceste v blízkosti Hradiska je možné sledovať aj v metácii Budatínskeho panstva v roku 1438 (Bednár/Vojteček/Daňová 2017, 30).

Na českej strane hraníc, v rámci Moravy aj Sliezska je možné sledovať posun osídlenia smerom k dnešným slovenským hraniciam v druhej polovici 13. stor. (Kouřil/Žáček 1986, 100–103). Drobné opevnené lokality, rámcovo datovateľné do záveru 13. až prelomu 14. a 15. stor., je možné sledovať v dvoch línách, na Jablunkovsku a na rieke Ostravici vo Frýdecko-Místecku (Kouřil/Žáček 1986, obr. 1). Najbližšie lokalite Hradisko je možné sledovať dvojicu obdobne datovaných polôh z dvoch strán Těšnovského priesmyku, Čeladná (Kouřil/Žáček 1986, 122–124, obr. 16, 17) a Bílá (Kouřil/Prix 1995; Kouřil/Žáček 1989). V polohe Čeladná sa našli obdobné keramické fragmenty ako na Hradisku (Kouřil/Žáček 1986, obr. 17: 5, 6) a nevyobrazený hrot šípu, v Bílej taktiež už vyššie spomínaný hrot s kvadratickým prierezom čepele. Oba body veľmi pravdepodobne kontrolovali spojnicu medzi Uhorskom a Moravou v najsevernejšom mieste. Lokalita Bílá bola vybudovaná pred polovicou 14. stor., azda niekedy v jeho tridsiatych rokoch (Kouřil/Prix 1995, 49, 50). Čeladnú je možné datovať len široko na základe keramických fragmentov, rovnako ako ďalšie opevnené polohy

z povodia Ostravice, do záveru 13. až 14. či 15. stor. (Kouřil/Žáček 1986, 122). Hoci o období prvej tretiny 14. stor., kedy zrejme vznikli tieto hrádky, existuje písomná zmienka o Hradisku, nie je jasné, či ešte stále pretrvávala jeho funkcia. Vo všeobecnosti však nie je možné vylúčiť, že popri primárne používanému Jablunkovskému priesmyku pri ceste do Sliezska existovala aj druhá cesta cez Divinku a Divinu do priesmykov v okolí Makova. Mohla byť kontrolovaná z hrádka na Hradisku a z druhej strany pohoria hrádkami v Bílej a Čeladnej. Rovnako ako na českej strane je možné pozorovať v regióne Kysúc relatívny nárast opevnených polôh v priebehu 14. a predovšetkým v 15. stor. Takéto hrádky nachádzame v Gbelanoch, Kotrčinej Lúčke (Bednár 2019) a v Turí (Moravčík 2002), na Hradisku však už veľmi pravdepodobne opevnenie neplnilo svoju funkciu a rozrastala sa tam sieť dedinského osídlenia.

Na vojensko-obrannú funkciu hrádka, ktorá by vyplývala z prvej písomnej zmienky o zemi Kysuca, poukazuje jeho poloha v blízkosti konfína s Poľskom a sčasti aj s Moravou, strohý charakter akcentujúci obrannú funkciu a sčasti aj pomerne početné nálezy militárií. Na bod strategického záujmu poukazuje aj samotný zánik lokality, ktorá na základe výsledkov archeologického výskumu padla za obeť silnému požiaru, ktorý prepálil oba valy do sýtej červenej farby. Nálezy hrotov šípov, koncentrujúcich sa na hornej terase vrcholovej plošiny, zrejme taktiež poukazujú na to, že oheň nevznikol náhodne a na hrádok niekto zaútočil. Z písomných prameňov je možné identifikovať troch možných útočníkov. V prípade, že Hradisko patrilo pod správu Bitera a jeho synov je možné uvažovať, že útok, pri ktorom bola vyplienená Žilina mohol istým spôsobom zasiahnuť aj skúmaný hrádok. Podľa prídomku jedného z útočníkov, zo Svätého Kríža, čo je dnešný Žiar nad Hronom, je možné predpokladať, že na Žilinu zaútočili z juhovýchodu či juhu v smere od Rajeckej doliny (Buchta 2013, 67–69) a Divinka by tak nebola v ich ceste. Zánik v tomto období by znamenal len veľmi krátke trvanie využívania tejto lokality a mohol by vysvetliť neprítomnosť v neskorších listinách. Na druhú stranu, Biter ako poškodený by pri žalobe komesa Štefana zaiste neopomenul vypálenie svojho hrádka. Nehovoriac o tom, že samotná Žilina predstavovala omnoho vhodnejší objekt útoku než malé a silno fortifikované miesto bez možnosti bohatej koristi.

Druhou časovou udalosťou, ktorá môže súvisieť s dobytím a vypálením hrádka na Hradisku môže byť expanzia Matúša Čáka v prvých dekádach 14. stor. Matúš získal kráľovské majetky v Trenčianskej a Nitrianskej stolici legálne v roku 1302, medzi ne však nepatrili osobné majetky šľachticov.

V prípade okolia Diviny a Divinky zrejme Biterových synov, ktorí boli stále ešte ako stúpenca Ladislava V. Čákovými spojencami. To sa zmenilo hneď v najsladujúcich rokoch, keď Matúš III. Čák prestal Ladislava V. podporovať a aspoň naoko sa pridal na stranu Karola Róberta. V tomto období vojensky zabral majetky Balašovcov na strednom Slovensku a zrejme taktiež na Považí a nechal si ich vo vlastnej správe (Buchta 2013, 75). V prípade, že majiteľmi Diviny a Divinky boli stále Balašovci, je možné, že tejto expanzii podľahol aj malý hrádok na Hradisku, o čom sa nemuseli zachovať explicitné písomné správy, keďže viac priestoru pri opise škôd bolo venovaných práve hradom na strednom Slovensku. Pri výpočte hradov severného Slovenska navrátených Balašovcom kráľom v roku 1321 sa už na zničený a zaniknutý hrádok nemuselo poukázať, keďže už neplnil svoju funkciu. Z hľadiska výstavby nie je možné opomenúť ani možnosť, že hrádok bol postavený v úplne posledných rokoch pravdepodobnosti podľa rádiouhlíkového datovania a súvisí práve s týmto čákovským zabratím územia a snahou o jeho obranu, najskôr voči útoku zo severu, od sliezskych či moravských hraníc. Proti tomuto tvrdeniu však stojí fakt, že už vtedy stála veža pri brode v Budatíne, a tak výstavba hrádka v pomerne ľahko prístupnom teréne tým pádom strácala strategický význam. V prípade stavby v tomto období by bolo možné hľadať skôr rezidenčnú funkciu správcu Diviny Salmana, ktorá však nie je jasne datovateľná, keďže pôvodná listina chýba (Kučáková/Velička 2015, 150). V prípade, že C¹⁴ dáta sú brané ako exaktné, donácia a veľmi rýchla výstavba hrádka v úplne prvých rokoch čákovskej expanzie v priestore sa však javí ako nepravdepodobná. Isté boje sa viedli v blízkosti Kysúc na Orave medzi Čákom a magistrom Dončom, taktiež z rodu Balašovcov, asi medzi rokmi 1313–1317 (Buchta 2013, 82). Nie je teda možné vylúčiť ani menšie potýčky, pri ktorých by mohlo byť zničené aj Hradisko, vtedy pod správou Čákových familiárov.

ZÁVER

Archeologickým výskumom v rokoch 2018 a 2019 na lokalite Hrádok na rozhraní katastrov obcí Divina a Divinka bol odkrytý stredoveký hrádok s tromi líniami opevnenia. Vonkajšia hradba s drevozemnou konštrukciou a vnútornou priekopou obopínala päť vrcholovej plošiny. Jej jadro bolo hlinené, z vonkajšej strany podporené drevenou konštrukciou z dubových brvien a výpletom z tenkých konárov. Druhá línia opevnenia bola vystavaná na hrane dolnej terasy vrcholovej

plošiny. Išlo o hradbu so škrupinovou konštrukciou. Jadro tvorili drevené rošty zasypané hlinou. Z vnútornej strany ho držala palisádová stena s kolmi uloženými v žľabe, z vonkajšej strany bolo obložené väčšími kameňmi. Na vrchu násypu stála drevená predprseň, ktorá pozostávala z drevených kolov zapustených do jej telesa v dvojmetrových rozstupoch, do ktorých boli v drážke uložené vodorovne kladené dosky alebo brvná. Ochodza bola vyložená menšími kameňmi. Na dolnej terase bolo taktiež odkryté jedno ohnisko, nebolo však možné identifikovať, či bolo vonkajšie alebo či sa nachádzalo vo vnútri zrubovej stavby. Ďalej pokračovala vrcholová plošina až na hornú terasu, chránenú palisádou uloženou do úzkeho žliabku. Na najvyššom bode hrádok spravidla stávala veža, po ktorej sa však na Hradisku nezachovali žiadne stopy. Nepriamym dôkazom prítomnosti takejto stavby, okrem analógií na početných lokalitách, bola prítomnosť pomerne veľkého množstva mazanice v okolí palisádového žlabu a najmä v ňom. Dá sa predpokladať, že veža bola drevená.

Hnuteľný materiál pochádzajúci z hradiska predstavujú najmä kusy mazanice, črepy keramických nádob a hroty šípov, pričom pre datovanie vhodné sú len posledné dve kategórie. Keramika je porovnateľná s nálezmi z vrcholnostredovekých lokalít v regióne aj v širšom okolí. Na základe analógií je ju možné rámcovo datovať do 13. stor., azda jeho druhej polovice. Nenachádzajú sa tu totiž archaické typy charakteristické pre 12. stor., ani typická keramika 14. stor. S týmto datovaním korešponduje aj datovanie hrotov šípov. Tie predstavujú charakteristický typ objavujúci sa na území Uhorska, ale aj okolitých štátnych útvarov najmä v druhej polovici 13. a začiatkom 14. stor. Vďaka kombinácii všeobecnej chronológie hnuteľných nálezov a rádiouhlíkového datovania je možné pomerne bezpečne konštatovať, že hrádok na Hradisku bol vybudovaný v poslednej štvrtine 13. stor.

Hrádok na Hradisku je v závere 13. stor. najsevernejšie situované opevnenie v žilinskom regióne. Na otázku jeho funkcie sa však bez písomných zdrojov nepodarilo odpovedať. Archeologický materiál, ktorý je pomerne kompaktný z časového hľadiska vypovedá o krátkodobom používaní. Absencia luxusnejších typov keramiky či iných predmetov zas vedie k úvahe, že majiteľ hrádka mal k životu praktický prístup, dôraz kládol skôr na vybudovanie kvalitného opevnenia než na zabezpečenie luxusu. Z hľadiska historických súvislostí je najpravdepodobnejšie vysvetlenie, že tu sídlil familiár alebo dokonca priamo jeden z predkov významnej uhorskej šľachtickej rodiny Balašovcov. Lokalita mala význam najmä vďaka bezprostrednej blízkosti

hlavnej cesty pozdĺž rieky Váh, jednej z hlavných severo-južných komunikačných tepien severnej časti Uhorska a azda aj jej menších odbočiek smerujúcich cez Javorníky do Sliezska a na Moravu. Zánik hrádka mala najpravdepodobnejšie na svedomí expanzia Matúša III. Čáka Trenčianskeho voči

Balašovcom, pri ktorej vyhorel a viac nebol obnovený. Jeho prvá a jediná stredoveká písomná stopa je zachovaná už len ako metačný bod v donácii na Divinu, ktorá však svedčí o stále pretrvávajúcom význame okolia riečky Divinky aj v období neskorého stredoveku.

LITERATÚRA

- Bednár 2019 – P. Bednár: Drevozemné opevnenia v Kysuckej vrchovine. *Vlastivedný zborník Považia* 29, 2019, 253–264.
- Bednár/Daňová 2008 – P. Bednár/K. Daňová: Pokračovanie výskumu v areáli zaniknutej stredovekej dediny v Nededzi. *AVANS* 2006, 2008, 30, 31.
- Bednár/Vojteček/Daňová 2017 – P. Bednár/M. Vojteček/K. Daňová: Nález stredovekej cesty v katastri obce Nededza, okres Žilina. In: P. Šimko (zost.): *Dejiny cestnej dopravy na Slovensku II*. Žilina 2017, 25–39.
- Beňko 1985 – J. Beňko: *Osídlenie severného Slovenska*. Košice 1985.
- Buchta 2012 – A. Buchta: Kto vlastne bol župan Bohumír, šľachtic z prvej písomnej zmienky (1244) o Kysuciach? In: D. Pindur/M. Turóci a kol.: *Šľachta na Kysuciach a jej susedia*. Čadca – Český Tešín – Žilina 2012, 29–37.
- Buchta 2013 – A. Buchta: Balašovci a Kysuce do roku 1323. *Zborník Kysuckého múzea* 15, 2013, 47–89.
- Farkaš 2015 – Z. Farkaš: Stredoveké opevnenie Starý Záмок II pri Pezinku. *Zborník SNM* 109. *Archeológia* 25, 2015, 257–295.
- Fusek 2019 – G. Fusek: Pevnostný systém hradiska v Divinke. *Vlastivedný zborník Považia* 29, 2019, 211–242.
- Fusek/Holeščák 2018 – G. Fusek/M. Holeščák: Najstaršie opevnenie Veľkého vrchu v Divinke. In: *Sídla, artefakty a čas... Zborník štúdií o dobe bronzovej a dobe halštatskej k 75. narodeninám Ladislava Veličička*. Nitra – Vrútky 2018, 83–94.
- Fusek/Holeščák 2019 – G. Fusek/M. Holeščák: Der Burgwall Großer Berg bei Divinka. Vorbericht. *Študijné zvesti AÚ SAV* 66, 2019, 161–171.
DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2019.66.9>
- Habovštiak 1972 – A. Habovštiak: Stredoveké hrádky na Slovensku. *Vlastivedný časopis* 21/1, 1972, 2–8.
- Hanuliak 2007 – M. Hanuliak: Vrcholnostredoveká osada v Beckove. *Archaeologia historica* 32, 2007, 335–349.
- Hanuliak 2018 – M. Hanuliak: Stredoveké sídlisko z 13. storočia v Beckove. *Slovenská archeológia* 66, 2018, 107–177.
- Holeščák 2019 – M. Holeščák: *Medieval archery equipment from the territory of Slovakia*. Nitra 2019.
- Janura 2018 – T. Janura: Od prvej písomnej zmienky z roku 1325 do 1. svetovej vojny. In: M. Sobola a kol.: *Divinka a Lalinok*. Divinka, 2018, 56–70.
- Janura 2019 – T. Janura: Stredoveký hrad podľa písomných prameňov. In: P. Bednár/Z. Staneková/P. Šimko (zost.): *Budatínsky hrad*. Žilina 2019, 36–39.
- Jaško 2007 – F. Jaško: Stredoveké hrádky na západnom Slovensku. *Musaica* 25, 2007, 123–140.
- Kouřil 1997 – P. Kouřil: Die Burg Freudenstein in Schlesien und ihr Hinterland. In: *Život v archeologii středověku*. *Sborník příspěvků věnovaných Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi*. Praha 1997, 382–393.
- Kouřil/Prix 1995 – P. Kouřil/P. Prix: Drobné středověké opevnění v Bílé. *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 2, 1995, 46–58.
- Kouřil/Žáček 1986 – P. Kouřil/R. Žáček: Drobná středověká opevnění v Pobeskydí a otázka jejich klasifikace. *Časopis Slezského muzea* 35/2, 1986, 97–138.
- Kouřil/Žáček 1989 – P. Kouřil/R. Žáček: Středověké opevnění v Moravskoslezských Beskydech. *Castelloologica Bohemica* 1, 1989, 271–275.
- Kučáková/Velička 2015 – E. Kučáková/D. Velička: Pramene k dejinám Kysúc I./I. Stredoveké pramene z obdobia 1244–1399. *Terra Kysucensis* 6, 2015, 135–173.
- Malec 2010 – J. Malec: Drobné stredoveké fortifikácie na strednom Považí. *Zborník SNM* 104. *Archeológia* 20, 2010, 119–136.
- Maliniak 2005 – P. Maliniak: Útok na hrad Zvolen v roku 1290 (útočníci, obrancovia a príčiny konfliktu). In: J. Meliš (zost.): *Rytierstvo, element v živote stredovekého človeka*. Trnava 2005.
- Moravčík 1991 – J. Moravčík: Archeologické nálezy v Považskom múzeu v rokoch 1981–1985. *Vlastivedný zborník Považia* 16, 1991, 5–42.
- Moravčík 2002 – J. Moravčík: Opevnenia severozápadného Slovenska. *Vlastivedný zborník Považia* 21, 2002, 7–36.
- Nagy a i. 1866 – E. Nagy/I. Páur/K. Ráth/D. Veghély: *Codex diplomaticus patrius III*. Győr 1866.
- Petrovský-Šichman 1955 – A. Petrovský-Šichman: *Predhistorické hrady nad obcou Divinka pri Žiline*. Nálezová správa 64/55. Dokumentácia AÚ SAV Nitra. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1964 – A. Petrovský-Šichman: Slovenské osídlenie severného Slovenska. *Vlastivedný zborník Považia* 6, 1964, 50–106.
- Pow 2019 – S. Pow: Hungary's castle defense strategy in the aftermath of the Mongol invasion (1241–1242). In: T. Tkalčec/T. Sekelj Ivančan/S. Krznar/J. Belaj (eds.): *Fortifications, Defence Systems, Structures and Features in the Past*. Zagreb 2019, 239–250.
- Ruttikay 1992 – M. Ruttikay: Príspevok k poznaniu malých stredovekých opevnení na juhozápadnom Slovensku. *Archaeologia historica* 17, 1992, 253–262.
- Sedlák 2002 – V. Sedlák (ed.): *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Pod vládou anjouovských kráľov*. Bratislava 2002.
- Slaná 2018 – A. Slaná: Najstaršie dejiny. In: M. Sobola a kol.: *Divinka a Lalinok*. Divinka 2018, 43–55.
- Sobola 2108 – M. Sobola: Divinka, Lalinok a okolie. In: M. Sobola a kol.: *Divinka a Lalinok*. Divinka 2018, 415–420.

- Staneková 2013* – Z. Staneková: Sídlsková aglomerácia v Divinke so zreteľom na sídlisko Ohrádza. *Vlastivedný zborník Považia* 26, 2013, 9–24.
- Šedo 1980* – O. Šedo: Záchranný výskum v Lopušných Pažitiach. *AVANS* 1979, 1980, 201–204.
- Šimko 2019* – P. Šimko: Budatínsky hrad na križovatke ciest In: P. Bednár/Z. Staneková/P. Šimko (zost.): *Budatínsky hrad*. Žilina 2019, 25–34.
- Vangľová 2010* – T. Vangľová: Stredoveká keramika na severozápadnom Slovensku. *Študijné zvesti AÚ SAV* 48, 2010, 91–140.
- Velička 2017* – D. Velička: *Dejiny osídlenia Kysúc*. Martin 2017.
- Vích 2016* – D. Vích: Hrad v Hrádníkách u Zárecké Lhoty na Choceňsku. *Archaeologia historica* 41, 2016, 133–166.
- Vlkolinská 2007* – I. Vlkolinská: Torzo stredovekej dediny v Beluši. *Slovenská archeológia* 60, 2007, 23–107.
- Vojteček 2015* – M. Vojteček: Stredoveké dedinské sídlisko v Bitarovej. *Študijné zvesti AÚ SAV* 58, 2015, 169–186.

Rukopis prijatý 20. 11. 2020

Abstract translated by Michal Holeščák, summary by Viera Tejbusová

Mgr. Michal Holeščák, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
michal.holescak@savba.sk

Mgr. Andrea Slaná, PhD.
Považské múzeum v Žiline
Topolová 1
SK – 010 03 Žilina
slana.andrea@gmail.com

Medieval Stronghold in Divinka and Divina

Michal Holeščák – Andrea Slaná

SUMMARY

The archaeological excavations at the site of Hradisko on the border of cadastral areas of Divina and Divinka villages in 2018 and 2019 uncovered a medieval stronghold with three lines of fortification. The outer defensive wall with earthen-wooden construction and an inner ditch encircled the foot of the plateau. The wall's core was made of clay and supported by a wooden construction of oak beams and wickerwork of thin wood. The second line of fortification was built on the edge of the lower terrace of the plateau. It was a wall with a shell keep construction. The core was made up of wooden grids covered with earth. From the inside, it was held up by a palisade with stakes embedded in a furrow, from the outside, it was tiled with large stones. On top of the rampart, there was a wooden breastwork consisting of wooden stakes embedded in its body 2 m far from each other. In the spaces between them, boards or beams were installed horizontally. The walkway was paved with small stones. On the lower terrace, one fire pit was uncovered. However, it was impossible to identify whether it was situated outside or inside a structure. The plateau continued as far as the upper

terrace protected by a palisade embedded in a narrow furrow. There used to be a tower at the highest points of strongholds. Nevertheless, no traces of a tower have been preserved at Hradisko. Besides analogies at numerous sites, presence of a considerable volume of daub around the palisade furrow and mainly inside it was indirect evidence of such construction. We can assume that the tower was made of wood.

The movable material from the hillfort contains mainly pieces of daub, sherds of pottery vessels and arrowheads; only the last two mentioned categories are suitable for dating. The pottery is comparable with finds from the sites dated to the High and Late Middle Ages located in the region as well as its wider surroundings. Based on analogies, it can be approximately dated to the 13th century, possibly its second half. There are no archaic types typical for the 12th century nor pottery typical for the 14th century. They represent a characteristic type occurring in the territory of Hungarian Kingdom as well as its neighbouring states in the second half of the 13th century and in the beginning of the 14th century in particular. Thanks to the

combination of general chronology of movable finds and radiocarbon dating, it is possible to state rather reliably that the stronghold at the Hradisko hillfort was built in the last quarter of the 13th century.

In the end of the 13th century, the stronghold at Hradisko is the northernmost fortification in the region of Žilina. Nevertheless, the question of its function has not been answered. The archaeological material, which is rather compact, suggests its short-time use. Absence of more luxurious types of pottery or other artifacts, on the other hand, leads us to an assumption that the stronghold's owner had a practical attitude to life and put more emphasis on building of a high quality fortification than on luxury. From the aspect of the historical context, it is more probable that it was inhabited by a servant or even

an ancestor of the Balassa family, one of eminent Hungarian noble families. The site was also important due to a main road in the immediate vicinity along the Váh river, one of the main north-south communications in the northern part of Hungary and possibly also smaller side roads leading across the Javorníky mountains to Silesia and Moravia. The site's extinction was probably caused by expansion of Matthew III Csák of Trenčín against the Balassa family. During the expansion, the stronghold was burned and has never been renewed. Its first and the only medieval written trace has been preserved in form of a delimitation point in the donation document for Divina, which, however, documents the surviving importance of the Divinka river's surroundings as late as the Late Middle Ages.

Fig. 1. Divinka – Divina. Lidar scan of the area of the stronghold. Researched site is encircled.

Fig. 2. Divinka – Divina, site Hradisko. Plan of the site with the area of excavations (grey colour). Geodetical measurements M. Bartík.

Fig. 3. Divinka – Divina, site Hradisko. Profile of a ditch through first line of the fortification. Grey colour marks burned layers.

Fig. 4. Divinka – Divina, site Hradisko. Profile of a ditch through second line of the fortification. Grey colour marks burned layers, dotted lines shows pole holes projected on the profile.

Fig. 5. Divinka – Divina, site Hradisko. Photogrammetric plan of the ditch through second line of fortification of the stronghold after its' first widening. Authors G. Fusek and A. Arpáš.

Fig. 6. Divinka – Divina, site Hradisko. Visual reconstruction of construction technology of the second line of fortification before the complete filling of the gallery. Author of the reconstruction A. Arpáš.

Fig. 7. Divinka – Divina, site Hradisko. Visual reconstruction of the second line of the stronghold's fortification's profile. Author of the reconstruction A. Arpáš.

Fig. 8. Divinka – Divina, site Hradisko. Firepit excavated on the lower terrace of the plateau.

Fig. 9. Divinka – Divina, site Hradisko. Iron arrowheads from the site.

Fig. 10. Divinka – Divina, site Hradisko. Sample of a pottery shards from the site.

Fig. 11. Divinka – Divina, site Hradisko. Radiocarbon dating of the oak wood from the first line of fortification.

Fig. 12. Divinka – Divina, site Hradisko. Radiocarbon dating of the plum wood from the first line of fortification.

Fig. 13. Divinka – Divina, site Hradisko. Radiocarbon dating of the sample from first pole hole from the second line of fortification.

Fig. 14. Divinka – Divina, site Hradisko. Radiocarbon dating of the sample from second pole hole from the second line of fortification.

Fig. 15. Divinka – Divina, site Hradisko. Combination calibration of the radiocarbon dated samples